

به نام خداوند جان و خرد

۱۰۲۹۹۹

لے
بگم

این رساله در تاریخ ۱۹ فروردین ۱۳۶۱ شمسی
درجه عالی دفاع شد

دانشگاه شهید بهشتی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه تاریخ

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

جایگاه ارمنستان در مناسبات ایران با روم و بیزانس

از ۵۷۹-۲۲۴ میلادی

استاد راهنما:

دکتر محمود جعفری

استاد مشاور:

دکتر بهار مختاریان

نگارش:

احمد دهقان دولابی

شهریور ۸۶

علی د. الهی

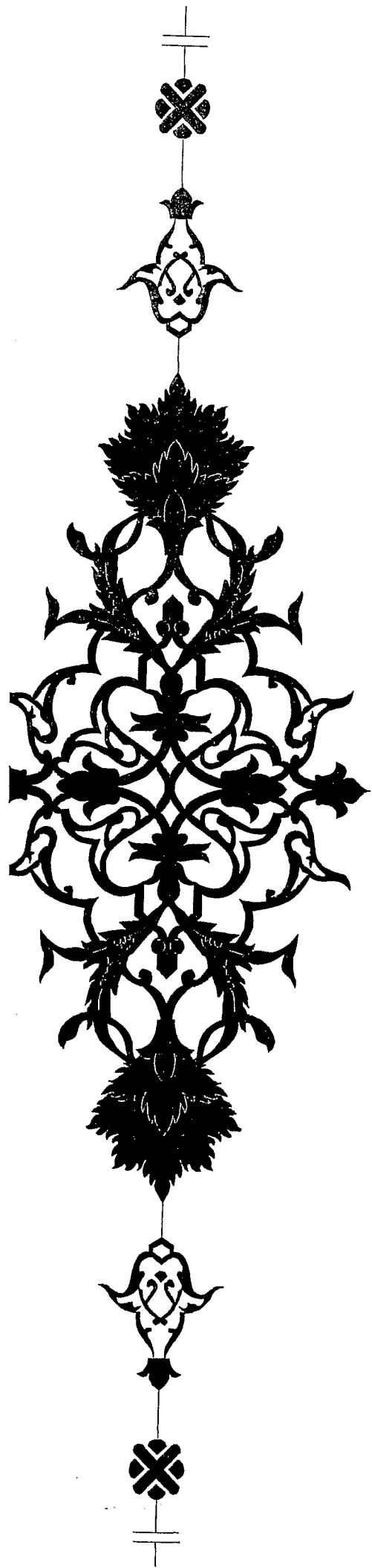
۱۳۶۱/۴

دکتر

کتابخانه تخصصی تاریخ و جغرافیا

۱۳۸۷ / ۱ / ۲

۱۰۶۰۰

تقدیم به خانواده ام
پس ز محبت بی در نعمان
در طول این سالها

چکیده

ارمنستان در طول تاریخ باستانی ایران نقشی اساسی در روابط ایران با غرب ایفا نموده است. اوج روابط ایران و ارمنستان هنگامی است که شاهزادگان پارتنی بر تخت شاهی ارمنستان تکیه می‌زنند. با سقوط دولت پارت، مناسبات میان ارمنستان و دولت ساسانی تغییری نمی‌کند. چراکه هم‌خونان پارتیان در ارمنستان به دشمنی با ساسانیان برخاستند و در این راستا به جانب روم و بعداً بیزانس متمایل شدند. ارمنیان در این موارد گاهی طرفدار بیزانس و گاهی طرفدار ایران هستند و سرانجام بین ایران و بیزانس به طور نامساوی تقسیم می‌شود.

این پژوهش بر مبنای روش تحقیق تاریخی انجام گرفته و شیوه گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای است که بر اساس متون نوشتاری گردآوری شده است و بیشتر به صورت مطالعه تطبیقی به تحلیل داده‌ها انجامیده است.

یافته‌های این تحقیق عبارتند از: موقعیت جغرافیایی مناسب ارمنستان و قرار گرفتن بر سر راه‌های تجاری و دارا بودن منابع زمینی و زیر زمینی اهمیت این کشور را در نظر ایران و روم بالا می‌برد. از سوی دیگر گرایش آرامنه به مسیحیت موجب نزدیکی آنان به روم مسیحی شد و پیوند خونی حاکمان ارمنستان با اشکانیان موجب کشمکش آنان با ساسانیان که نابود کننده اشکانیان در ایران بود شد.

کلمات کلیدی:

۱- ایران	۲- ساسانیان	۳- روم	۴- ارمنستان	۵- آرشاسیدها
۶- اقتصاد	۷- مسیحیت			

تقدیر و تشکر

این پژوهش به پایان نمی رسید مگر با تلاش و راهنماییهای افرادی که ذکر نکردن از آنها منصفانه نیست. در ابتدا از جناب دکتر محمود جعفری استاد گروه فرهنگ و زبانهای باستانی دانشگاه تهران کمال قدردانی را دارم ، که با نظرات و پیشنهادات خود ، دشواریهای این تحقیق را بر بنده آسان نمودند . از خانم دکتر بهارمختاریان نیز به جهت قبول مشاوره این رساله تشکر می نمایم . قدردانی می نمایم از خانم دکتر طویی فاضلی پور. که در مدت زمانی اندک و با مشغله زیاد داوری این پژوهش را برعهده گرفتند. سرانجام از آقای دکتر مصدق که در طول این سالها زحمات و تلاشهای بیدریغی را برای بنده نمودند سپاگزارم . از دوستان عزیزم آقایان جوزی ، اکبرزاده ، مقدم و خردمند نیز که در طول این ماهها با دلگرمیهای خود مرا برای اتمام کار تشویق نمودند تشکر می نمایم .

مقدمه : طرح تحقیق

- ۱- بیان مسئله و اهمیت موضوع
- ۲- ادبیات تحقیق
- ۲- سوالات تحقیق
- ۳- فرضیات
- ۴- قلمرو تحقیق
- ۴- روش تحقیق
- ۵- مشکلات و موانع تحقیق :
- ۵- بررسی منابع

فصل اول : روابط ارمنستان با ایران از آغاز پیدایش تا پایان عهد

سلوکی

- ۹- گستره جغرافیایی ارمنستان
- ۱۰- خاستگاه و تاریخ آرامنه
- ۱۴- دین قدیم ارمنستان تا پیش از رسمی شدن مسیحیت
- ۱۷- ارمنستان در عهد هخامنشی
- ۱۹- جغرافیای سیاسی اداری ارمنستان در عهد هخامنشی
- ۲۳- دولت اورونتید
- ۲۷- دولت آرتاکسیدها
- ۳۰- تحلیلی از ورود روم به آسیا و نقش ارمنستان ما بین ایران و روم

فصل دوم: جایگاه ارمنستان در روابط دولت پارت با روم

- ۳۲- الف) ارمنستان از آغاز عهد اشکانی تا پایان عصر ونون دوم
- ۴۳- ب) تشکیل و تداوم دولت ایرانی در ارمنستان در عهد بلاش اول

فصل سوم: ایران و ارمنستان از آغاز دوره ساسانی تا پایان پادشاهی

بهرام پنجم

- ۴۷- اردشیر بابکان
- ۵۰- نبرد اردشیر با الکساندر سوروس
- ۵۱- نبرد اردشیر با شاه ارمنستان

- ۵۴----- شاپور اول و سیاست او در قبال روم و ارمنستان
- ۵۹----- جایگاه جغرافیای سیاسی ارمنستان در عهد شاپور اول
- ۶۱----- هرمزد اول ساسانی
- ۶۲----- بهرام اول
- ۶۳----- بهرام دوم
- ۶۴----- بهرام سوم و نرسه
- ۶۵----- نرسی در جبهه خارجی
- پادشاهی شاپور دوم و حوادث بزرگ قرن چهارم میلادی
- ۶۹----- الف (مسیحی شدن ارمنستان
- ۷۱----- ب) رسمی شدن مسیحیت در روم
- ۷۳----- جنگهای ایران و روم در عهد شاپور دوم
- ۷۵----- جنگهای شاپور با روم و کور شدن تیران
- ۷۹----- تحلیلی از روابط ایران و روم در قرن چهارم میلادی
- ۸۲----- اردشیر دوم و مسئله ارمنستان
- ۸۳----- شاپور سوم
- ۸۴----- پادشاهی بهرام چهارم و مسئله ارمنستان
- ۸۶----- یزدگرد اول ساسانی
- ۸۸----- بهرام پنجم
- ۹۰----- نجبای فئودال ارمنی و نقش آنان در دوره ساسانی

فصل چهارم: دوره مرزبانان ایرانی در ارمنستان

- ۹۳----- یزدگرد دوم ساسانی و تلاش برای زرتشتی نمودن ارمنستان
- ۹۶----- پادشاهی فیروز و شورش ارمنستان
- ۹۹----- پادشاهی بلاش
- ۱۰۰----- پادشاهی قباد و مسائل گرجستان و ارمنستان
- ۱۰۳----- خسرو اول

فصل پنجم: اهمیت اقتصادی ارمنستان در جهان باستان

- ۱۰۸----- منابع و امکانات اقتصادی ارمنستان

۱۱۷-	نتیجه
۱۲۳-	فهرست منابع
۱۲۸-	نقشه ها و تصاویر

مقدمه:

طرح تحقیق

بیان مسئله و اهمیت موضوع

ساسانیان به عنوان یک قدرت جهانی در عصر خویش با اقوام و حکومت‌های بسیاری در تماس بودند و چه بسا که این تماسها منجر به ایجاد برخورد با منافع رقیب ایران یعنی روم می شده است . یکی از این همسایگان ایران در عصر ساسانی که جایگاه ویژه ای در روابط ایران و روم ایفا نمود، ارمنستان است .

ارمنستان با سلسله جبال آارات یکی از همسایگان با سابقه ایران محسوب می شود که در طول تاریخ باستانی ایران نقشی اساسی در روابط ایران با غرب ایفا نموده است. پیوندهای جغرافیایی، تاریخی و فرهنگی میان ایران و ناحیه ارمنستان پیشینه ای بس دراز دارد و تا دوران میانه مفرغ نیز پیش می رود. از دوران هخامنشیان است که آرامنه زیر نفوذ دولت ایران در می آیند و این روابط ادامه می یابد تا عهد اشکانی. در این دوران با ظهور دولت روم ، ارمنستان ما بین ایران و روم قرار می گیرد و نبرد های بسیاری بر سر این ناحیه در می گیرد . اوج روابط ایران و ارمنستان هنگامی است که شاهزادگان پارتی بر تخت شاهی ارمنستان تکیه می زنند و آرامنه بیشتر به طرف ایران می آیند تا روم . با سقوط دولت پارت مناسبات میان ارمنستان و دولت ساسانی تغییر می کند چراکه هم خونان پارتیان در ارمنستان به دشمنی با ساسانیان برخاستند و در این راستا به جانب رم و بعدا بیزانس متمایل شدند و این یکی از دلایل جنگهای ایران با روم و ارمنستان می شود. ارمنیان در این موارد گاهی طرفدار بیزانس و گاهی زیرسلطه ایران در می آیند . گاهی زیر نظر آرشاسیدها و گاهی زیر نظر مستقیم دو قدرت قرار می گیرند و سرانجام بین ایران و بیزانس به طور نامساوی تقسیم می شود . ریشه های کشمکش ایران و روم بر سر ارمنستان تنها به موقعیت سیاسی ، اقتصادی آن بر نمی گردد بلکه با رسمی شدن مسیحیت

در ۳۰۱ م از سوی تیرداد سوم که تلاشی در جهت کسب هویتی جدید است. تنش میان قدرتهای ایران و غرب بیش از پیش افزایش می یابد. از یک سو ایران سعی در ادامه زرتشتی گری در ارمنستان دارد و از سوی دیگر روم با رسمی شدن مسیحیت به حمایت از مسیحیان ارمنی و به تبع آن جنگ با ایران می پردازد.

موضوع ارمنستان و جایگاه آن در روابط ایران عصر ساسانی با روم، موضوعی است که تا کنون کمتر کار تخصصی بر روی آن انجام گرفته است و در اکثر کتب و مقالات به صورت گذرا به آن پرداخته شده است یا به نقش ارمنستان آن طور که واقعا وجود داشته پرداخته نشده است. تمام موارد فوق و علاقه بنده به عصر ساسانی باعث شد تا جایگاه ارمنستان در مناسبات ایران با روم و بیزانس از ۲۲۴-۵۷۹ م رابه عنوان موضوع پایان نامه انتخاب نمایم

ادبیات تحقیق

با اینکه تا کنون درباره ساسانیان کتب بسیاری نوشته شده اما در این آثار آن طور که باید و شاید به موضوع ارمنستان پرداخته نشده است. در کتبی هم که در مورد تاریخ ارمنستان نوشته شده است اکثرا به تاریخ ارمنستان در طول دوران باستان تا عصر حاضر پرداخته اند و بیشتر به صورت یک جانبه و گاهی از روی حس ناسیونالیستی به اهمیت ارمنستان در جهان آن روز بیش از آنچه که واقعا بوده، اشاره نموده اند.

سوالات پژوهش

• خاندانهای حکومت گر در ارمنستان (آرتاکسی ها و آرشاسید ها) چه تاثیری در روابط

ایران با روم (بیزانس) داشته است ؟

• موقعیت جغرافیایی ارمنستان چه نقشی در روابط ایران با روم (وبیزانس) داشته است ؟

• اهمیت اقتصادی ارمنستان و نقش آن در روابط ایران و روم چه بوده است ؟

• دین و جدالهای دینی در ارمنستان چه نقشی را در روابط ایران عصر ساسانی با روم

داشته است ؟

فرضیات

• با سقوط پارتیان به دست ساسانیان خاندان شاهی ارمنستان که از دیر باز با اشکانیان

روابط خونی داشت به دشمنی با ساسانیان پرداخت و این به ما کمک می کند تا به عامل

تشنج در روابط سیاسی ساسانیان با ارمنه و به تبع آن با روم دست یابیم . شاهان آرشاسید

سعی در جلب کمک های روم و مقابله با دولت ساسانی داشتند و گاهاً به روم پناه می بردند.

• ارمنستان از دیر باز به دلیل موقعیت استراتژیک سیاسی، اقتصادی و... مورد هجوم

دولتهای همسایه بوده است . گسترش قلمرو روم و ساسانیان موجب شد تا این منطقه به عنوان

نقطه حایل میان دو امپراطوری واقع شود که هریک از این دو دولت سعی داشت تا این سنگر

طبیعی را تصرف نماید. دخالت در ارمنستان به اتخاذ سیاستی متقابل از سوی رقیب متهمی می

گردید و هر اندازه دولت ساسانی بیشتر زمام امور را در ارمنستان به دست می گرفت به همان

اندازه روم سعی در بی ثباتی اوضاع و افزایش نفوذ خود در این منطقه داشته است.

• ارمنستان از یک سو به دلیل موقعیت ممتاز طبیعی که همانا قرار گرفتن بر سر یکی از

شعبات راه تجاری مهمی که خاور دور و آسیای مرکزی را - از طریق دریای خزر یا ایران

شمالی - به اروپا مربوط می کرد یا به عبارت بهتر یکی از منزلهای راه معروف ابریشم بود، از

دیدگاه تجاری از جایگاه ویژه ای برخوردار بود . از سوی دیگر این سرزمین دارای نعمات فراوان از قبیل زمینهای بارور، معادن غنی همچون زرو سیم، اسبان قوی و ... بود که همگی اینها نظر دولتهای قوی را به سوی این سرزمین جلب می کرد .

• از آنجایی که دولت ساسانی ماهیتی دینی داشته خواه ناخواه این ماهیت باعث فشار بر سایر اقلیتهای دینی میشد . سلسله مراتب زرتشتی می کوشیدند تا الحادات را در شاهنشاهی سرنگون کنند و شعایر اوستایی ناب و خالص را جایگزین آن کنند و با این وضع ارمنستان نیز مورد توجه است . از سوی دیگر با رسمی شدن مسیحیت در ارمنستان تنش میان ایران و ارمنه بیشتر از قبل می شود چرا که ارمنه از بعد دینی متمایل به بیزانس مسیحی هستند و بیزانس نیز خود را حامی و برچمدار مسیحیت در جهان می داند .

قلمرو تحقیق

این پژوهش به بررسی جایگاه ارمنستان در مناسبات ایران با روم و بیزانس از ۵۷۹-۲۲۴ میلادی یعنی قسمتی از سالهای حکومت دودمان ساسانی از اردشیر بابکان تا پایان حکومت خسرو اول -انوشیروان- می پردازد و از نظر مکانی ارمنستان عهد ساسانی را با کاستی ها و فزونیهایش در بر میگیرد .

روش تحقیق

روش این پژوهش بر مبنای روش تحقیق تاریخی است و شیوه گردآوری اطلاعات، کتابخانه ای است که بر اساس متون نوشتاری گردآوری گردیده و بیشتر به صورت مطالعه تطبیقی به تحلیل داده ها انجامیده است .

مشکلات و موانع تحقیق

در این تحقیق نیز همانند اکثر موارد بررسی تاریخ ایران باستان، کمبود منابع مشکل اصلی تحقیق می باشد از سوی دیگر همین منابع دسته اول نیز جدای از آن دسته از آثار مادی و معنوی که در داخل ایران است اکثرا به زبان بیگانه است که محتاج ترجمه میباشند ، همچون متون ارمنی که در مورد این تحقیق یکی از منابع اصلی محسوب می شوند. جدای از این موارد همین منابع اندک نیز در کتابخانه های مختلف پراکنده هستند که تلاشی دو چندان لازم است تا آنها را جمع آوری نماییم.

بررسی منابع

کتیبه های ساسانی : کتیبه های ساسانی از منابع مهم تاریخ ایران در عصر ساسانی محسوب می شوند . این کتیبه ها توسط شاهان متعدد ساسانی و در جاهای مختلف نوشته شده اند. از مهمترین این کتیبه ها که در مورد ارمنستان نیز می تواند مورد استفاده قرار گیرد یکی کتیبه شاهپور اول در نقش رستم است ، که به سه زبان پهلوی اشکانی و پهلوی ساسانی و یونانی نوشته شده است. در این کتیبه شاهپور خود را شاه ایران و انیران نام می برد و در مورد اقدامات خود در جنگ با روم و اندکی نیز در مورد ارمنستان صحبت می کند این کتیبه در بررسی جغرافیایی سیاسی ایران در آن عصر و حدود سرزمین ایران مهم است. از دیگر کتیبه ها ، کتیبه های کرتیراست که در بیان اقدامات سختگیرانه مذهبی و حدود این اقدامات در سایر سرزمین ها و از جمله ارمنستان مهم است. دیگر کتیبه های مهم این دوره کتیبه نرسه در پایکولی کردستان عراق را می توان نام برد که به دو خط پهلوی اشکانی و ساسانی نوشته شده است و در آن نرسه از برتخت نشستن خود و اینکه شاه ارمنستان بوده است و دیدار بزرگان با او و... صحبت می کند این کتیبه در مورد تاریخ ارمنستان مهم است چراکه از

سالشماری درستی بهره می برد و دیگر اینکه نرسه شاه ارمنستان است تا پیش از بر تخت نشستن در ایران .

نامه تنسر : نامه تنسر یکی از منابع دوران ساسانی است که از طرف تنسر موبد عصر اردشیر به جشنسف شاه طبرستان نوشته شده است و او را به اطاعت از اردشیر فرا می خواند . این نامه در واقع در عصر انوشیروان نوشته شده است و دوران اردشیر را به عنوان سرمشق می آورد. در این نامه در ذکر سرزمینهای ایران از ارمنستان نیز نام برده می شود . نامه تنسر توسط ابن مقفع از روی متن پهلوی به عربی ترجمه شده ،لیکن متن عربی آن از بین رفته و متن فارسی آن در کتاب تاریخ طبرستان ابن اسفندیار محفوظ مانده است.

منابع یونانی و رومی

گزنفون : وی از مورخان هلنی محسوب می شود. اثر معروف او آنابازیس و کورشنامه است .زندگی وی را در حدود ۴۳۰ تا ۳۵۲ پیش از میلاد می دانند . آثار او در برگیرنده مسایل قوم شناسی ، جغرافیا و مسایل سیاسی و نظامی است . از نوشته های او در مورد ایران یکی کورشنامه است که به ذکر خصال و اعمال کورش کبیر می پردازد و در این اثر می توان اطلاعاتی را در مورد ارمنستان و روابط آن با ایران به دست آورد . کتاب دیگر او آنابازیس است که به ذکر بازگشت ده هزار نفر یونانی بعد از نبرد کوناکسا (کورش صغیر و اردشیر دوم) به آسیای صغیر می پردازد. در این اثر به مطالبی در مورد ارمنستان وجغرافیای آن و اقوام آن اشاره شده است .

پلوتارک: کتاب حیات مردان نامی، نوشته وی است که در قرون اولیه میلادی به نگارش درآمده است، هدف او در این کتاب، مقایسه شرح احوال مردان بزرگ بوده است که اکثر این افراد یونانی و

رومی هستند. پلوتارک زمانی که به شرح حال این بزرگان می پردازد، گه گاه نیز، به علت این که برخی از اقدامات این بزرگان، در شرق اتفاق افتاده است، توضیحاتی در مورد تاریخ ایران و ارمنستان دارد. او در کتاب خود از ارمنستان و درگیرهای روم و ایران در عهد اشکانی بر سر آن یاد می کند.

پروکوپیوس: وی از برجسته ترین مورخان بیزانس در قرن پنجم میلادی محسوب می شود. وی به خدمت بلیزاریوس سردار ژوستی نین درآمد و در نبرد های روم با ایران، واندال ها و گوت ها شرکت داشت. سال وفات وی را ۶۵۰ میلادی نوشته اند. او جنگ های ایران و روم را به رشته تحریر درآورد. از دیگر کتب او تاریخ سری است که به ذکر زندگی خصوصی ژوستی نین می پردازد. اثر دیگر او ابنیه است که به ذکر بناهای ساخته شده توسط ژوستی نین می پردازد. مهمترین اثر او همان کتاب جنگ های او است و چون خود در آن جنگ ها شرکت داشته، می توان به گفته های او اعتماد نمود. اثر او در مورد تاریخ ایران و ارمنستان در دوران قباد و خسرو اول انوشیروان بسیار مورد فایده است. و به ذکر جنگها و مکانهای آن، عهد نامه ها و اشاره می کند.

منابع ارمنی: منابع ارمنی همه مسیحی هستند و آگاهیهای آنها از دیدگاه دینی و قومی برای شناخت روابط ایران و ارمنستان مهم است. اما باید توجه داشته باشیم که این منابع بر اساس حس ناسیونالیستی نوشته شده است و در بررسی آنها باید این نکته را مد نظر قرار داد.

آگاتانگوس: به این مورخ اثری را نسبت داده اند که مربوط به تاریخ تیرداد شاه ارمنستان است. نام اثر او را تاریخ ارمنیان ضبط نموده اند که به دست ماریسیده است. کتاب او منبعی برای شناخت تاریخ ارمنستان در سده های سوم و چهارم میلادی محسوب می شود. اثر او بیشتر در بردارنده داستانهای مسیحی شدن ارمنستان و شرح حال تیرداد و گریگوار نورانی است و بیشتر بر بعد دینی این دوران

تاکید دارد . این کتاب بیشتر بیانگر آمال طبقه روحانی ارمنی است و شرح مجاهدتها و معجزات مسیحیت است و با آنکه در قالبی داستان گونه نوشته شده است اما برای شناخت دوران تیرداد و اوایل دوران ساسانیان ارزشمند است .

پاوستوس بوزند: اثر پاوستوس تاریخ ارمنیان است . وی در قرن پنجم میلادی می زیسته و اثر وی بهترین منبع برای حوادث سالهای قرن چهارم میلادی محسوب می شود . وی در کتاب خود به ارمنستان و به تبع آن به ذکر ایران و روم و حوادث اتفاق افتاده در این قرن که بیشتر دوران پادشاهی شاپور دوم را شامل می شود می پردازد . کتاب او دارای چهار دفتر است و ادامه کار آگاتانگغوس است و حوادث را از ۳۲۰ میلادی تا ۳۸۵ میلادی شرح می دهد .

ادامه کار پاوستوس را لازار فارپسی تا سال ۴۸۵ میلادی دنبال می کند . حوادث پس از آنرا سبتوس تاسال ۵۹۱ دنبال می کند .

منابع اسلامی: منابع اسلامی که بیشتر بر اساس منابع دوران ساسانی نوشته شده اند، اگرچه در مورد تاریخ ساسانی و ساختار سیاسی، اجتماعی آن عصر مورد استفاده قرار می گیرد، اما در مورد ارمنستان و روابط آن با ایران کمتر منبعی یافت می شود .

احمدبن ابی یعقوب: وی اصلا ایرانی و اهل اصفهان بوده است . کتاب وی_تاریخ یعقوبی_ یک تاریخ عمومی است که به ذکر تاریخ جهان می پردازد و حوادث را تا سال ۲۵۸ هجری شمسی ختم می کند . در مورد تاریخ ساسانی این کتاب نسبت به سایر منابع دوره اسلامی چیز زیادی ندارد و تنها در مورد ارمنستان، آنجا که در ذکر سرزمین های تحت تسلط اردشیر یاد می کند می تواند مورد استفاده قرار گیرد

فصل اول :

روابط ارمنستان با ایران از آغاز پیدایش تا پایان عهد سلوکی

گستره جغرافیایی ارمنستان

فلات ارمنستان که بخشی از یک کوه متوالی را تشکیل میدهد از آسیای صغیر تا ایران دنباله دارد و ارتفاع آن از ۸۰۰ تا ۲۰۰۰ متر میرسد. در شمال آن جبال پونیک^۱ و در جنوب آن جبال توروس^۲ قرار دارد که موانع صعب العبوری را تشکیل میدهند. میان این محدوده ها، چندین رشته کوه وجود دارد که جهت آنها از شرق به سوی غرب است. وجود این رشته کوهها ارمنستان را به نواحی مجزائی تقسیم نموده است. ستیغ بلند ارمنستان داری منشأ آتشفشانی است. از بلندترین این ها می توان به مخروط آرات کوچک و بزرگ اشاره کرد. در غرب کوههای بینگول داغ "کوهی با هزار جزیره" که رود آراکس و شعبه های بزرگ فرات از آن سرچشمه می گیرد قرار دارد. کوه سپان در شمال دریاچه وان و کوه عظیم نمروود داغ در غرب همان دریاچه است. در دشت آرات شهر باستانی ارمنستان وجود دارد.^۳ «در واقع ارمنستان چون سوئیس خاور نزدیک به شمار می آید... که رودهای فرات دجله و ارس و کورا از آن سرچشمه می گیرند... موقعیت جغرافیایی ارمنستان طوری است که آن را محل تقاطع شاه راههای آسیای غربی قرار داده است چنانکه سوئیس نیز قسمتی از اهمیت خود را مدیون موقعیتش است که آن را تبدیل به عامل پیوند دنیای ژرمن نژاد و دنیای لاتینی کرده است.»^۴

وجود کوهها و دشت های حاصلخیز ارمنستان را به سنگر طبیعی در برابر شرق و غرب در آن روزگار قرار داده بود و دولت های بزرگ آن روزگار سعی داشتند تا بر این سنگر طبیعی دست یابند، تا هم از منافع اقتصادی آن استفاده ببرند و هم نواحی بین النهرین را تحت پوشش قرار دهند. چرا که

1 - pontic

2 - Taurus

³ - بهزادی رقیه، قومهای کهن در قفقاز، ماورای قفقاز، بین النهرین و هلال حاصلخیز، تهران، نشر نی، چاپ دوم، ۱۳۸۳، صص ۷۱-۷۰.

⁴ - پاسدر ماجیان هراند: تاریخ ارمنستان، محمد قاضی، تهران، زرین، چاپ دوم، ۱۳۷۷، ص ۱۰.

ارمنستان بر نواحی بین النهرین مسلط است و هرکس بر ارمنستان دست یابد ، به راحتی می تواند از نظر جغرافیای سیاسی بر بین النهرین نیز احاطه داشته باشد. ایران و روم نیز به دلیل همین موقعیت ویژه و استراتژیک ارمنستان ، سعی در تصرف آن داشتند. در مورد دشت های ارمنستان و کوه های بلند آن نیز مورخان عهد باستان مطالبی نوشته اند، چنانکه استرابو در جغرافیای خود می نویسد که «در خود ارمنستان کوهستانها و فلاتهای فراوانی هست که در آنجا حتی درخت رز به سختی می روید . و دره های بسیار که معدودی از آنها حاصلخیزند مانند جلگه اراکسنه که رود ارکس از آن می گذرد.»^۵ گزنفون نیز در کتاب لشکر کشی کوروش خود می نویسد « سرانجام یونانی ها به ارمنستان وارد شدند این کشور کوههای خطرناکی نظیر آنچه یونانی ها تاکنون از آن گذشته بودند نداشت اما آنها می بایستی از عهده موانع جدیدی برآیند. قسمت عمده این سرزمین ۵۰۰۰ پا از دریا ارتفاع داشته بنابراین زمستانش سرد و طولانی و تابستان خیلی کوتاهی دارد. در ماه ژوئن - خرداد- غله جوانه می زند و به زودی زمستان فرا می رسد. چنانکه برف سراسر زمین را فرا می گیرد و غلامان و اسبان در برف نابود می شوند.»^۶

خاستگاه و تاریخ آرامنه

ارامنه از نژاد هند و اروپایی و خانواده آریایی و شاخه آریا هستند که بنا به شواهد تاریخی اسلاف آنها در حدود ۱۵۰۰ پیش از میلاد از مناطق آسیای مرکزی مهاجرت کردند. بعضی از مورخین معتقدند که این مهاجرت از طریق بالکان به آسیای صغیر صورت گرفته است و آنان با بومیان محلی به

^۵ - استرابو، جغرافیای استرابو، همایون صنعتی زاده، تهران، بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار، چاپ اول ۱۳۸۲، ص ۵۷.

^۶ - گزنفون، لشکر کشی کوروش، وحید مازندرانی، تهران، دنیای کتاب، چاپ دوم، ۱۳۸۴، ص ۱۷۸.